

До спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19
у Національному університеті
«Львівська політехніка»

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію В. В. Налуцишина
«Філософсько-правова парадигма соціального контролю
як засобу забезпечення правового порядку»
на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Актуальність теми. Людина завжди намагалася віднайти точку опори, створюючи нові ідеальні конструкти, де тверда державна влада та стан державно-правового ладу є гарантом дотримання справедливості. Уявлення про розвиток світу завжди були пов'язані зі спробами пояснити, по-перше, походження всього суцього на землі, по-друге, досягнення упорядкованості у людських відносинах. І по сьогодні, в Україні в тому числі, важко не віднайти громадянина, політика, будь-який державний чи приватний інститут, які б не репрезентували власне бачення правового порядку.

Така актуалізація проблематики правового порядку зумовлена тим кризовим станом, у якому перебуває Україна – перехідним періодом нашої держави, який характеризується неоднозначними ситуативними явищами, що зачіпають всю життєдіяльність держави та кожного громадянина, зокрема. Така перехідна реальність зумовлена прагненням громадян до змін у суспільстві та неможливістю влади забезпечити базові потреби свого населення.

Громадяни України дали соціальну згоду на євроінтеграцію, перехід від централізації до децентралізації, запровадження демократичних цінностей, що мають людиноцентристський вимір. Тому можна сказати, що у нашій

ментальності сформувався позитивний образ правового порядку, який містить ідеї пріоритету людини над владою, принцип розподілу влади, ідеї народовладдя.

Фактично умови для досягнення правового порядку (висока правосвідомість та правова культура, уявлення про справедливість та законність, правова грамотність, ціннісна згода тощо) у нас є, однак, такі національні ідеї реалізуються вкрай повільно.

З огляду на вищевказане, надіюсь, що дане наукове дослідження стане тим новим еволюційним поштовхом, який дасть можливість владі себе реабілітувати перед суспільством.

Дисертація В. В. Налуцишина містить всі необхідні передумови для цього, адже вона має незліченну кількість наукових здобутків, зокрема, хотілося б звернути увагу на наступні досягнення автора:

По-перше, дослідник зумів застосувати розроблені концепції правового порядку на основі соціального контролю відповідно до філософсько-правових проблем, пов'язаних із вивченням правового досвіду та спадщини.

По-друге, В. В. Налуцишину вдалося розкрити вже сформовані типи правового порядку через ціннісний світ людини.

По-третє, конструктивним видається залучення ідей соціального контролю.

По-четверте, у роботі запропонована нова модель правового порядку, як необхідної умови ХХІ ст.

По-п'яте, авторська методологія є новим кроком у вивченні синергетики у філософії права.

Проведений філософсько-правовий аналіз автора, який базується як на історичних, так і новітніх здобутках філософії права, свідчить про нагальну необхідність вдосконалення системи взаємодії державних структур та цінностей, які висуває суспільство. Для формування правового порядку обов'язковою умовою є політико-правові регулятиви, які реалізують соціокультурні пріоритети у суспільстві через ціннісний аспект.

Стійкість правового порядку у суспільстві утворюється у ході його історичного розвитку, а тому державно-правові інститути повинні відрізнятися історичною своєрідністю, обумовлюватися правовою культурою, характерною для даного суспільства. У разі, якщо правовий порядок буде накладатися на суспільство штучно, не відповідатиме ідейно-моральній, духовній основі, то життєдіяльність такого суспільства не буде відповідати висунутим державою політико-правовим процесам, що втілиться у неефективності правового регулювання у всіх сферах.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлена насамперед тим, що здобувач використав значну кількість наукової літератури з аналізованих питань, яка видана в Україні та за її межами (419 джерел). У своїй роботі В. В. Налуцишин критично використовує відповідні публікації і загалом на сторінках дисертації досягає конструктивного аналізу наукових позицій з обраної тематики.

Крім наукових праць з філософії права, для концептуалізації проблематики використані праці із філософії, психології, соціології, логіки, теорії права, чим дослідник засвідчив знаходження власної світоглядно-методологічної орієнтації, застосувавши у процесі дослідження як загальнонаукові методи, так і методи, що притаманні класиці та посткласиці. На перший план винесені загальнонаукові методи аналізу соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, системний метод). Чим же вирізняється авторський інтелектуалізм при дослідженні правопорядку як різновиду соціального порядку? Йдеться про більш послідовне подолання гносеологістської орієнтації традиційного світорозуміння.

У ході аналізу спостерігається критичне переосмислення класичних й утвердження нових світоглядно-методологічних спрямувань до усвідомлення плюралістичної форми життєбуття суб'єкта. Робота дисертанта потрапляє в

русло нової тенденції західноєвропейської культури – осмислення пізнання задля нових світоглядно-гуманістичних орієнтирів в широкому контексті творення оптимально раціональної форми буття.

Щоб вийти на рівень переосмислення тих, що є і концептуалізувати нові орієнтири пізнання, автор спирається на плюралістичні світоглядні ідеї і методологічні підходи.

Так, у ході синтезування обґрунтовано встановлюється роль і місце соціалізації та нормативного регулювання правопорядку. Метод абстрагування став вартісним концептом для мети дослідження – аналізу формування правопорядку як результату соціального контролю. Виправдано із філософсько-правових позицій застосована ідеалізація при розгляді таких елементів соціального контролю, як соціалізація та нормативне регулювання, розглядаючи які, автор досягає унаочнення ідеальної соціалізації та ідеального нормативного регулювання.

Універсальним пізнавальним інструментом в дослідженні був і метод узагальнення. Так з'явилися ґрунтовно схарактеризовані в роботі ознаки соціального порядку, соціального контролю та ознаки, притаманні правопорядку і правовому контролю.

За умови дискусійності методологічної розробленості в сучасній науці дисертантові вдалося піти шляхом використання спеціальних класичних та некласичних методів дослідження. Це дало авторові змогу скористатися класичним соціологічним підходом, згідно з яким право є явищем динамічного життя, що покликане забезпечити правопорядок. Відповідно до такого підходу логічно формується висновок про те, що правопорядок можливий завдяки задоволенню інтересів як суспільства загалом, так і окремого індивіда, а також завдяки ефективному соціальному регулюванню суспільних відносин. Таке поєднання методологічно організує результативність розгляду соціального контролю як ефективного засобу соціального регулювання, який здатний забезпечити основну функцію права, відповідно до соціологічного підходу, – управлінську (право, відображаючи інтереси людей та суспільства, прагне

стабілізувати, організувати та упорядкувати суспільні відносини). Автор віднаходить епістемологічний потенціал на основі використання некласичних підходів: аксіологічний підхід (виділено історичні етапи, в яких виявлено ті цінності, що притаманні правопорядку та соціальному контролю у певний історичний період); утверджується антропологічний підхід із акцентуацією – (формування правопорядку залежить від людини, її правосвідомості, готовності діяти правомірно). Мисленнєве конструювання раціональної реальності відбулося в авторській проекції синергетичного (соціосинергетичного) підходу як системоутворювального у цьому дослідженні.

Автор у своїй роботі продемонстрував якісне структурне наповнення і змістовно-функціональне навантаження теоретичного викладу матеріалу; добре сфокусована логіка дослідження і критичний аналіз та толерування полеміки з іншими науковцями. Всі структурні частини роботи наповнені адекватним змістом, який відповідає науковій спеціальності, у площині якої виконана дисертація. Основні питання теми розкриті на належному науковому рівні. Матеріал викладено юридично грамотно, логічно послідовно, зрозуміло і дохідливо.

Таким чином, **обґрунтованість та достовірність результатів**, отриманих В. В. Налуцишиним у ході дисертаційного дослідження, забезпечена завдяки використанню належної джерельної бази, оптимальному поєднанню методів наукового пошуку. Назагал робота інформативно пізнавально дуже насичена, максимально наповнена глибокою пізнавальною новизною, в якій сконденсовані сутнісні модуси зміни функціонування сучасного суспільства.

Усе це забезпечило обґрунтованість сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що представлена робота є першим в сучасній українській філософії права монографічним дослідженням концептуальних філософсько-правових підходів до розуміння соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку. Особистим внеском автора є розроблення понять та класифікацій філософсько-

правової концепції соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку.

Новаторським підходом в обраній темі є науково обґрунтоване поняття правової синергетики, як філософсько-правового напрямку, що вивчає нелінійні, нестійкі, нерівноважні та складноорганізовані системи, їхню здатність до еволюційного розвитку через принцип самоорганізації з метою уникнення кризових явищ та прогнозування майбутнього цих систем.

У теоретичній концепції виправдане місце займає концепція В. В. Налуцишина про те, що найбільш ефективним засобом соціального контролю виступають соціальні норми регуляції поведінки в суспільстві (з оперттям на американського теоретика Е. Дюркгейма). Соціальні цінності і норми в такий спосіб вкладаються в неформальний соціальний контроль, який є надійним підґрунтям і базовою основою правового порядку.

Також не викликає заперечень авторське визначення соціального контролю як однієї із важливих функцій управління суспільством, метою якого є підтримання встановленого соціального порядку, що має аксіологічну природу і базується на системі цінностей, які складають підґрунтя (основу) соціальної організації.

Суттєвим надбанням, вважаю, є авторський погляд на історичну ретроспективу соціального контролю та правового порядку через їх аксіологічне наповнення цінностями і заборонами (розділ перший). Виправданість розвитку цього питання вкладається у два напрямки: перший – це повернення до початкової ідеї визначення і дослідження соціального контролю як проблеми; другий – як тенденція до звуження представниками функціоналізму поняття соціального контролю (про який не акцентовано).

1. У країнах Стародавнього Сходу соціальний порядок уособлювався із законом, який закріплював суспільну нерівність (підпідрозділ 1.1.2). При цьому закони встановлювалися правителями або владними верхівками, які вважалися уособленням богів. Соціальний та правовий порядок ґрунтувався на етатистських цінностях. Тобто проблеми управління державою, общиною та

клановою сім'єю були первинними та вели до жорсткої регламентації всього життя людини. Поряд з цим, ціннісною основою порядку була справедливість, яка закріплювалась: релігійно-моральними нормами (маат) у Єгипті; написами вавилонських царів; у законі Карми, що розглядався як універсальний закон справедливості в Індії.

2. Встановлено, що взаємозв'язок соціального контролю та порядку у філософії права Стародавнього Китаю розглядався у таких основних школах:

– Конфуціанство (управління суспільством повинно бути організоване на засадах саморегуляції, оскільки для того, щоб упорядкувати і гармонізувати людське життя, слід зрозуміти небесну волю і той добрий порядок речей, який вона встановила. Ключовим методом соціального управління визнавалось самоврядування, яке було побудоване на формальних правилах і стандартах соціального контролю. Під соціальним порядком розуміли мир та гармонію між людьми і природою. Основою порядку було визнано моральні чесноти, норми і принципи, перед якими всі рівні;

– Моїзмом була запропонована договірна теорія порядку. Причиною хаосу визнавалась відсутність управління, а мудрий правитель вважався гарантом порядку, зразком доброчесності та справедливості. Панування порядку було можливим на основі стандарту моральності, який тлумачився як людинолюбство і належне ставлення до людей;

– Легізм (порядок розумівся як результат панування законів держави). Закон був втіленням контролю, який легісти намагалися поширити на всі випадки життя і який можна було заповнити будь-яким потрібним змістом. Причиною відсутності соціального порядку вважалась відсутність або неналежна якість законів. Соціальний контроль розумівся як функція держави з наведення порядку, який досягався через верховенство закону і забезпечувався через систему примусу та жорстокі покарання);

– Даосизм (основою порядку було визнано Дао, тобто природний, закономірний порядок речей, який уособлював вищу чесноту і природну справедливість, перед якою всі рівні. Ціннісною основою соціального порядку і

контролю у даосизмі були справедливість та рівність. Вважалося, що для панування порядку в суспільстві людина повинна бути добродібною та постійно здійснювати самоконтроль).

3. Доведено, що філософія Стародавньої Греції трактувала порядок через моральність як благо, при чому право сприймалося як таке, що протистоїть хаосу. Визнавалося, що в основі соціального порядку лежить природний порядок, який має божественне походження і існує незалежно від людини. Правовий і соціальний порядок тлумачився через призму природного порядку як упорядкована й структурно організована цілісність

Зауважено, що філософія права Стародавнього Риму особливо акцентувала на ідеї порядку. Якщо культура Стародавньої Греції базувалась великою мірою на демократії і філософії як основі особистої свободи, то Римська культура ґрунтувалась на ідеї закону як фундаменті соціального порядку. При цьому закон розумівся доволі широко, включаючи природно-правове його тлумачення, зокрема Цицероном (вічний, незмінний, правильний розум, який відповідає природі і охоплює весь Всесвіт), Ульпіаном (ідея соціальної рівності, відмова від рабства), стоїками (універсальний космічний принцип, який відображає порядок світу, порядок природи, божественний закон, закон розуму, який є справедливим).

На такій методологічній основі базувалась Цицеронова оцінка держави як правопорядку (загального блага), який ґрунтується на праві, забезпечує свободу і якого можна досягти завдяки принципу справедливості. Соціальний контроль Стародавнього Риму був таким способом саморегуляції соціальної системи, який ґрунтувався на законі (природному і позитивному) як нормативному регуляторі.

4. Зауважено, що філософська концепція розуміння порядку була запропонована через призму християнства в межах теологічного світогляду Августином, за яким всі соціальні, державні та правові установи є наслідком гріховної природи людини, а відносини управління та панування людини над людиною є природним порядком людського життя, що виник внаслідок

гріхопадіння. Нормативною основою соціального контролю філософ визнавав закон (вічний, природний, позитивний та божественний). Позитивне право повинно бути справедливим і встановлювати порядок, піклуючись про все суспільство і його загальне благо. Особистісною основою соціального контролю та правопорядку філософ уважав страх Божий.

У дослідженні задекларовано, що особистісною основою соціального порядку, за Томою Аквінським, визнавалась свобода, яка виражається у поведінці відповідно до розумної, божественної необхідності. Нормативною основою соціального контролю та правового порядку є закон, відповідно до якого людина повинна діяти або утримуватися від дій. Закон установлювався з метою загального блага (порядку) та повинен був відповідати таким ознакам: розумність веління; відповідність загальному благу; компетентність законодавчого органу та доведення його до відома (оприлюднення).

5. Констатовано, що соціальний та правовий порядок в епоху Відродження розглядався як результат внутрішньої гармонії і наближення людини до Бога (Д. Аліг'єрі) (підпідрозділ 1.2.2). Акцентовано, що нормативною основою соціального контролю визнавалися, перш за все, моральні норми, які спонукали до служіння суспільству і принесення користі, а правопорядок розумівся як упорядковане співтовариство, яке спирається на дотримуваних соціальних нормах, що проявлялось у моральній поведінці (М. Монтень). Пріоритетом було утвердження гідності людини як основи правового порядку (Д. Манетті). Гідність людини розглядалась через принципи рівності (відмови від станових привілеїв), справедливості та свободи, яка забезпечувалась виданням і дотриманням законів на основі природного права. Основним методом соціального контролю визнавався не примус, а переконання, яке здійснювалось під впливом світської освіти і виховання та утверджувало людську гідність (Ф. Петрарка).

6. Дослідник заявляє, що основою розуміння соціального порядку у Новий час (підрозділ 2.1) стали природно-правові погляди та суспільний

договір, який підтримувався різними науковцями і часто трактувався ними неоднаково. Однак схожість ідеї суспільного договору у всіх теоріях полягала у тому, що встановлення порядку пов'язано з дією механізму соціального контролю. Дія механізму соціального контролю проявлялась у тому, що теорія суспільного договору передбачає невід'ємною умовою відмову громадян від частини своєї свободи на користь суспільства. Такий механізм дії соціального контролю забезпечував установа і підтримання правового порядку.

Оснoву розкриття соціального контролю та правового порядку спричиняло природне право та ідеї рівності, справедливості, свободи (Г. В. Лейбніц, Б. Спіноза, Дж. Локк, Вольтер). Починаючи з цього періоду, соціальний контроль починає тлумачитись подвійно: як контроль держави за дотриманням вимог правових норм та як контроль за діями держави з боку громадянського суспільства (Т. Гоббс, І. Г. Фіхте, Ж.-Ж. Руссо). Крім того, стверджувалось, що соціальний контроль і примус з боку влади має бути лише зовнішнім, тобто стосуватися тільки дій підданих, а не їхнього внутрішнього настрою, і обмежуватися тим, що є необхідним для підтримання правового порядку (Б. Спіноза).

Автор узагальнив, що у цілому філософія Нового часу закріпила основоположні ідеї, які стали підґрунтям концепції соціального контролю та правового порядку, зокрема: основою соціального контролю та правового порядку визнавався соціальний договір; правовий порядок розкривався через природне право і мав моральну основу; поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову як умова забезпечення правопорядку; метою правового порядку визнавався мир; соціальний контроль повинен був здійснюватися двосторонньо (як з боку держави, так і з боку громадянського суспільства); примус, як метод соціального контролю, повинен бути правомірним.

7. Доведено, що ідеалістичне тлумачення соціального контролю та правового порядку у Німецькій класичній філософії (с.с. 91–98 дисертації) знайшло свій вияв у творчості І. Канта, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха та ін. Як і представники Нового часу, вони вибудували своє

уявлення про правопорядок на основі теорії суспільного договору, внісши в ідею порядку нові принципи, такі як: принцип гласності, народного представництва, народного суверенітету, відповідальності держави, поділу влади, верховенства народу тощо. Утверджувалась думка про те, що держава та порядок є взаємозалежними, а метою порядку є мир.

Автором дослідження зауважено, що свобода стала ключовою цінністю правопорядку та соціального контролю у Німецькій класичній філософії. Соціальний контроль розглядався як такий, що повинен здійснюватися в межах права, а також застосовуватися лише щодо зовнішньої, а не внутрішньої сфери людини.

8. Дисертант констатує, що аналіз концептуальних підходів до формування філософсько-правової концепції соціального контролю у взаємозв'язку з правовим порядком у XIX–XX ст.ст. (підрозділ 2.3) дав можливість виділити такі основні підходи:

а) соціальний контроль розглядався як такий, що гармонізує суспільство і забезпечує підпорядкування індивідів суспільним нормам та цінностям (О. Конт, Дж. Мілль, Г. Спенсер, Г. Тард, Е. Росс, Р. Парк). Запропоновано поділ соціального контролю на види; значна увага зосереджувалась на внутрішньому контролі (самоконтролі), що забезпечує ефективний соціальний та правовий порядок; доведено, що розвиток, еволюція, прогрес та порядок є взаємопов'язаними;

б) соціальний контроль розглядався як такий, що досягається насильницьким шляхом, жорсткими методами апаратом примусу, а його метою є засвоєння та утримання влади. Соціальний контроль та правовий порядок повинні спиратися на політичну владу. При цьому соціальний та правовий порядок залежить від виробничих відносин та досягається через внутрішню емоційну відданість. Не були враховані соціокультурні традиції у забезпеченні порядку (Ф. Енгельс, К. Маркс, М. Вебер);

в) формоутворювальним чинником у концепції суспільного контролю та соціального (правового) порядку визнавалась людина як особистість, оскільки

порядок формує основу індивідуальності. Контроль розглядався не лише як зовнішній (соціальний), але як внутрішній самоконтроль, що досягається завдяки духовним та соціокультурним чинникам (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Г. Кельзен, Л. Дюгі, У. Самнер).

У розділах четвертому і п'ятому сконцентрована увага на гносеологічних, онтологічних та праксеологічних елементах соціального контролю, що пов'язані із забезпеченням правового порядку. Ця частина дисертації вирізняється своєю когнітивною насиченістю, новизною й оригінальністю суто філософського підходу до концептуалізації заявленої проблематики. І сегрегація (відокремлення), і квантори (кількісні ознаки), і гомеостаз (рівновага сталості), і експлікація (розгортання пояснення), артикуляція (розчленування), амбівалентність (двоїстість) та інші текстуальні елементи вносять у дискурс інноваційні трактування та авторське бачення проблематики соціального контролю.

Отже, положення, результати та висновки, заявлені автором як такі, що містять наукову новизну, достатньо точно відзначені у вступі до роботи, авторефераті дисертації, викладені в розділах основної частини дисертаційного дослідження.

Ознайомлення з дисертацією, авторефератом і друкованими працями здобувача дозволяє стверджувати, що результати дослідження відзначаються науковою новизною, яка представлена раніше незахищеними у філософсько-правовій науці теоретичними положеннями, що виводять на якісно новий рівень правового порядку.

Значущість результатів дослідження для науки і практики. Теоретичні положення, узагальнення й висновки дисертації можуть бути враховані або й вже були втілені у:

науково-дослідній роботі – для більш ґрунтового дослідження проблем соціального контролю та правового порядку;

законотворчості – для вдосконалення чинного права в частині забезпечення правового порядку;

правореалізації та правозастосуванні – для підвищення ролі громадянського суспільства та його впливу на правовий порядок;

навчальному процесі – при викладанні в юридичних та інших гуманітарних навчальних закладах таких курсів, як «Філософія права», «Загальна теорія держави та права», «Соціологія права».

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях В. В. Налуцишина. Основні результати дослідження відображено у монографії, 23 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях з юридичних наук, а також у 17 тезах виступів на науково-практичних заходах.

Автореферат дисертації ідентичний за змістом основним положенням самої дисертації.

Вищевикладене дає підстави для висновку, що дисертація Віктора Володимировича Налуцишина «Філософсько-правова парадигма соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку» є завершеною науково-дослідною роботою, яка за своїм призначенням і змістом відповідає встановленим вимогам до робіт на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на **окремі дискусійні положення, неточності та упущення**, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту.

1. Перша заувага сформована на пропорціях і диспропорціях у структурі роботи. На нашу суб'єктивну думку в дисертації превалює історичний компонент. Зрозуміло, що генеза проблематики є важливою аргументаційною основою обґрунтування актуальності теми, а далі і концептуалізації сучасного бачення теорії соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку. Однак, на нашу думку, в дисертації спостерігається до певної міри перебільшення уваги до проблематики історичного розвитку особливостей соціального контролю (розділи перший–другий), що поглинуло огляд джерельної бази в дисертації.

2. Класичну проблему для кожного дослідника становлять формулювання авторського розуміння ключових понять. Звісно, що претендуючи на засадниче визначення соціального контролю у докторській дисертації, варто його трактувати з позиції бачення всього процесу розвитку поняття у його широкому і вузькому тлумаченні, щоб ідея соціального контролю охоплювала сукупність різних видів суспільного впливу, як і окремих дій, які зміцнюють лояльне ставлення членів спільноти до цінностей, норм та ідеалів, сприйнятих ними ж, а також тих, що обмежують тенденцію схильності їхніх членів до суспільної девіації. Такі підходи до ключового поняття, звісно, увиразнили б все семантичне наповнення наукового дискурсу.

3. Від початку ХХ ст. Едвард Росс, Роберт Парк, Ернест Бургес, Джордж Мід акцентували на значенні соціального контролю і функціях, які відповідають за програмування бажаної соціальної поведінки, прагнень і переконань людей.

Історія розвитку концепції соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку налічує різні його функції. Репресивна функція як спадок тоталітарного суспільства сприймається як другорядна. Хоча саме вона досі дається взнаки на сучасному етапі у наведенні правового порядку в Україні. У зв'язку з цим виникає питання: у порівняльному плані заходи вищої ефективності, на Вашу думку, втілені в дії кримінального права чи соціального контролю?

4. Головним інструментом соціального контролю є закон. Зрозуміло, що види поведінки, які регулюються правовою нормою, досягаються зусиллями спеціалізованого державного апарату, які передбачають застосування різних форм примусу. Однак відомо, що соціальний контроль може набувати менш очевидних і керованих форм, як для визнання, так і для засудження злочинних діянь, що й знаходить свою реалізацію у формуванні громадської думки – засобами масової комунікації, мистецтвом тощо. Тут особлива роль належить правовій комунікації.

У роботі йдеться лише про комунікацію. Чи не виникає в цьому підміна понять, сплутування функцій комунікації і правової комунікації?

5. Наступне зауваження, яке теж викликає потребу уточнення, це міркування (на с. 152 дисертації), пов'язані теж із комунікацією як засобом соціального контролю. У зв'язку із динамічним поворотом у праві концепція правової реальності наповнюється поняттями феноменолого-комунікативною філософією права, темпоральною онтологією права та діалогічною концепцією права. У зв'язку з цим звернемо увагу на риси, притаманні діалогічному праворозумінню:

а) право існує як динамічний смисловий алгоритм свого відтворення, який інтегрований у спільне буття людей;

б) право не існує постійно і безперервно у просторі і часі – воно відтворюється щоразу заново під час взаємин між людьми як конкретна унікальна подія (діалог, комунікація) (С. Стовба).

Автор пише: «Особливістю соціальної самоорганізації є її зв'язок із самосвідомістю, самоідентифікацією, самодіяльністю і самооцінкою. Суб'єктами соціальної самоорганізації можуть виступати індивіди і групи, які володіють специфічними соціальними якостями, серед яких слід виділити, перш за все, усвідомлення своїх соціальних інтересів і готовність до активних дій щодо їх забезпечення, в тому числі в складі громадських організацій. Однак недостатньою є лише наявність зазначених внутрішніх чинників – вони повинні бути підтримані факторами зовнішніми (правова база, адекватна для цього соціальна інфраструктура, розвиненість комунікації між владою і населенням, готовність самої влади до соціального діалогу і т. п.)» [519, с. 2227–2228].

Тому розвиток самоорганізації порядку тісно пов'язаний зі створенням системи виховання, що забезпечує формування людиною своєї громадянської позиції, в якій переплітаються його життєва і соціальна позиції. Поряд з тим, не меншу роль відіграє створення умов для ефективної комунікації, націленої на досягнення взаєморозуміння індивідів. Вирішення цього завдання практично унеможлиблюється без використання сучасних інформаційно-комунікаційних

технологій, перш за все, методів і засобів комп'ютерного подання й обробки знань [76, с. 15–16].

Виникає закономірне питання: які це технології і методи?

6. На с. 239 дисертації наявний такий майже усталений дослідницький наратив: «Думається, що громадянському суспільству повинна відповідати духовно-ціннісна система певної парадигмальної спрямованості, в яку включаються: людина, права та свободи людини та громадянина, свобода, справедливість та рівність, верховенство права, взаємна толерантність і соціальна солідарність».

У зв'язку з цим хотілося б почути, що дослідник вкладає у розуміння верховенства права і як це артикулюється у контексті соціального контролю?

Загалом висловлені критичні зауваження істотно не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є дискусійними або можуть бути предметом дискусії в ході прилюдного захисту дисертації.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами: критичний аналіз попередніх дослідників правового порядку, органічне поєднання різних методів пізнання, звернення до досягнень інших галузей права та даних суспільних наук. Дисертація Налуцишина Віктора Володимировича «Філософсько-правова парадигма соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку» містить значну кількість наукових положень, висновків та рекомендацій, які вперше пропонуються у філософсько-правовій науці, сформульовано ряд важливих наукових висновків, пропозицій та рекомендацій, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему з'ясування соціального контролю як способу забезпечення правового порядку.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертація Налуцишина Віктора Володимировича «Філософсько-правова парадигма соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку» є

завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки філософії права, тобто відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. Автор дисертації – **Налуцишин Віктор Володимирович** – на основі прилюдного захисту заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії
та філософії права
Навчально-наукового інституту
права і психології
Національного університету
«Львівська політехніка»**

А. С. Токарська

**Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»
к.т.н., доцент**

Р.Б. Брилинський